

Elveszített rendszerváltás – félresiklott jövő

Lehangoló cím. Biztos, hogy már végképp elveszített? S hogy tényleg, látszik már, tudjuk előre, látjuk kristályosodni, lám mindez félresiklott? Ez lett a Váltás rendszeréből, az Átmenet társadalmából, a Modellváltás anatómiájából, a Fordulat és Reform nagy céljaiból?

Eppen most kezdtem el „kirakni” a könyvespolc ama sarkából, ahol a rendszerváltásos kötetek állnak, azokat a kiadott, nyomtatott jegyzőkönyveket, melyek nyolc kötetben a demokratikus ellenzék és a pártállami képviselő „forgatókönyveit” közlik szöveghű aprólékossággal. Kell ez még? Valamikor (a belátható jövőben talán, valamikor is...?) kelleni fog, miről és hogyan tárgyalt Torgyán bácsi és Göncz papi, a SZETA képviselői és a Pártközpont káderei, Antall József és a demokrata főrum megannyi értelmezője...?

Ülünk a dokumentumokon, s közben vált a korszak (már úgy, ahogyan...!), alakulnak és foszlanak a remények (ha még maradtak poraikban...!), átíródnak a pártkapcsolatok, devalválódik az ellenzékiiség, megsavanyodik a baloldaliság, csahosodik a jobboldaliság, ritkul még a cseppnyi esély is, hogy a kormányváltások sorában megmarad valami is a rendszerváltó aspirációkból. S ebben a „ki a hibás?” kérdés a legkevésbé épeszű. A váltás rendszere már nem a rendszer váltása, hanem a leváltás vagy megváltás esélyére szűkült. Erről pedig még a felhangoltabbak is csak ritkán látnak optimistább jövőképet.

Van, persze, maradt és kell is legyen még néhányakban hit, remény (olykor szeretet is) a lehetőségek messzi partjainak elérését illetően. A mindenkori jövőre fókuszáló ábrándok vagy utópiák egyik lehetősége a vágyképek, víziók és remények célképzete, másik bázisa az elszámolás alapvető programja szokott lenni. Képzelt „végpont” vagy kiindulópont, célhely vagy startvonal vázlatrajza. Ugyanakkor talán minden progresszió annyit ér, amennyit összhatásaként és energetizáló sikerként el tud számolni, azonnal, vagy legalább utólag. Néha csak annyit, amennyit a folytonosan aktív regresszió totálissá válásában csökkentő, visszatartó, tompító ereje érvényesülni enged... A Progress Alapítvány rendszerelemző zsebkönyveinek sorozata talán még ennél is többet sugall: alapszinten ugyanis azt a képzetet tükrözi, hogy van értelme halasztó hatályú vagy a lehetséges jövőben még reményt látó bármely képzetnek, esetleg aktivitásnak, akarásnak, reményformálásnak is. S a sorozatban Mellár Tamás könnyeden bölcs kötete pontosan ilyen impressziót ígér. *Elvesztegetett évek* címen jelent meg a könyv, mely már alcímében a lehetséges célpontot is „haladás-kérdéssé” teszi: *Gazdasági helyzetkép és kilátások a Fidesz nyolcéves kormányzása után*.¹ A Szerzőt talán sosem kellett „félteni” attól, ne lett volna markáns értékelése, konzekvens véleménye, vitát provokáló és vitastílusban is karakteres állásfoglalása szinte minden helyzetben – lett légyen ez kormányfőtanácsadói szerep,

egyetemi oktatás a makro-gazdaság tárgykörében, Statisztikai Hivatal elnöki posztja vagy elmaradottság-kérdések tárgyalása. Mostani könyve, melynek a sorozat kötetei mintájára a „népszerű” politikatudomány, haladó gondolkodás és értelmezésre serkentő vitatkozás a célja, a maga áttekintő rövidségében is tükrözi az opponens álláspontot a második és harmadik Orbán-kormány gazdaságpolitikájának, irányítási rendszerének egészéről, az előzményekre épülő „jelenpolitikáról” és a „kétharmados” győzelem utáni korrigálandó „rendszer-váltás” igényéről, az államiság és a gazdaság új pályára állításáról, felzárkózási programról és ennek „unortodox” elveiről. Viszont – hogy a kötet summázatát tükrözzem rögtön – ez a gazdálkodási kilátás-formálás nemigen sikeredett az államrend egésze szempontjából, mert a piaci rendszer kiépülése helyett csak egy rigorózan haszonelvű és önérvényű ál-ortodoxia uralkodhatott el, mégpedig a visszafeudalizálódás révén, mely nemhogy nem hordoz modernizációt, de a felzárkózási programot megtorpanássá változtatta, ezt visszaesésre épített nyereszkesedésre, a feltörekvő kelet-európaiságot pedig a NER hatalmi céljainak primér kiszolgálására állította be a mindenütt jelenvaló és értelmetlen központosítások automatizmusaival. Gazdasági stabilitás és progresszív célok állnak a kormányzat „történelmi bűnével” szemben, a világgazdaság kedvező hatásait is csupán az uniós támogatások mechanizmusainak kisajátításává sikerült „modernizáció” látszatával átformálni, a piacgazdaság sok száz évét a magán-

gazdagodás rövid időszakára sikerült átváltani, amiben a progresszióknak csupán annyi esély jut, amennyit a friss hatalmi elit ideig-óráig saját haszonkulcsával még kezelni hajlandó...

Mellár világos rendszerben, átlátható folyamatrajzban mutatja be az előzmények hatásait egy történelmi mozgás-ív három lépcsős vázlatával, s az útfüggőségi és elmaradottsági trendeket 1870-ig visszatekintve a bevezető fejezetben a modernizációs prognózis nemzedékenkénti romlását is tükröző összképet kínálja, amire azután a második fejezet „félresiklott rendszerváltás”-kérdése épül. Itt a válság és transzformáció, duális gazdaság és fogyasztási kínálat-visszafogás, alacsony produktivitás és működési-szabályozási merevségek (száz év után) újra visszatérő rendszerét mutatja meg, beleértve a mentális készségek, rugalmatlanságok, haszonelvűségek „nem-klasszikus” rendszertipológiáját is. Ösztövért egyszerűsítéssel az öt nagyobb fejezet (és a kilátások reményeit sejtető befejező felhangolás) közül legalább négyben ezt a falsul értelmezett vagy erőszakkal-látszatokkal értelmeztetett modernizációs felreértést ábrázolja – csöppet sem kímélve a belátható trendek minőség-nélküliségének, közhaszon-ellenességének, priváthaszon-hangoltságának és „unortodoxan” felháborító mivoltának kritikai értékelhetőségét. S lehet ugyan (a GDP-adatoktól vagy bizonyos mutatók ábrázolhatóságától megrettenő) bármiféle olvasói értetlenségre számítani – de Mellár csöppet sem kíméli az esszé lehetőségei közötti adatközléseket, minősítéseket,

pontosságokat, a hatalmi célok és mi-
érték bírálatát, a teljesítmény nélküli
„fejlődéselv” képtelenségének értéke-
lési indoklását, a NER-rendszert ál-
stabilitás és közhasznúság minősítési
elvek szerinti rendszerelméletét úgy
kezünkbe adni, hogy ne kelljen mindun-
talan árindexek, foglalkoztatási egyen-
súly-komponensek, növekedési mutatók
derivátumait szemünk elé tolnia, mégis
az áttekintés érvényességét hitelesítse
velük. Kötete, mint a Progress további
kiadványai, az esszé műfajába soro-
lást preferálja, nem görcsöl a végtelen
adathalmazok lábjegyzetté sűrítésével
és aprólékosan okadatolt szakirodalom
normáinak megfeleléssel. S jó is ez. Ol-
vashatóvá teszi nemcsak a kötetet, de
a gondolatot, az értékrendet, a célt, a
törekvést, a nézőpontok relevanciáját.
Úgy tudós mű, hogy nem vár el elemi
hajlongást a szaktekintélyek jóváhagyó
gesztusát remélve, de csöppet sem keve-
sebb ettől, csak világosabb, attraktívabb,
célzatosabb. Ezért aztán kötetének talán
elsődleges erénye is, hogy a közérthető,
esszé-jellegűen szakszerű gondolatok
és okfejtések nem „megterhelik” vagy
önellentmondásra serkentik, hanem
gondolkodni készítenek bárki olvasóját.
S lehet persze úgy lapozni, hogy a fáj-
dalmas látkép minden részlete a jelenlét,
a cselekvő aktivitásunk hiányát tükrözi,
meg úgy is, hogy „a NER értékes éve-
ket vesztegetett el azzal, hogy a hatalmi
céloknak és rövid távú politikai stabili-
tásnak rendelte alá a gazdaságot”, emi-
att pedig felelősség, sőt vádirat kellene-
illene várjon rá. De ennek momentán
esélytelen mivolta még nem indok arra,

hogy „a NER rendszeréből fájdalmasan
hiányzó esélyteremtés rendszere” ne
legyen maradandó „történelmi bűne”
az orbáni rendszernek, mely „a kedve-
ző világgazdasági és nemzetközi hely-
zet, valamint a jelentős európai uniós
támogatások révén kialakult páratlan
lehetőséget nem a magyar gazdaság
modernizálására és a nemzet felemelke-
désének elősegítésére használta, hanem
a saját hatalmának bebetonozására”. A
látens tervutasításos rendszer évszáza-
dos mivolta, a bürokratikus túlhatalom
ugyancsak másfél évszázada ráadásul
részben a magyaros mentalitás csöke-
vényei, a belenyugvás, át/ráhangolódás,
megúszni és túlélni próbálkozás régről
hordozott mintázatai mentén rendezi el
a társadalmi-gazdasági-ideológiai felté-
telrendszert, s ez sem mutat valaminő
radikális változások felé.

Azt már az Előszóban is a „beava-
tó”, közös értékelésre meghívó szándék
céljával jelzi: a magyar közállapotokról
lehetséges „kincstári optimista” válasz
éppúgy nem ad értelmezési okot az is-
mét „utat vesztettünk” élményére, mi-
képpen a gazdaságkritikai aspektus vagy
a történelmi időből keresett analógiák kész
képletei. Fontosabb ennél, hogy a gaz-
daság elméletének, a teoretikus vagy
kritikus értelmiségnek, a rendszer önnön
szereplőinek lehessen önálló válasza az
unortodoxia elfogadására, a felzárkózási
és modernizációs esélyek eljátszásának
miértjeire. Maga Mellár is ezt keresi: a
„második Orbán-kormány ideológiai
modelljére”, a centralizált gazdaságra
ráépülő képtelenségeket éppúgy proble-
matikusnak látja a harmadik fejezetben,

mint az „egyensúly és/vagy növekedés” kérdéskörére adott „unortodoxia modelljét” a negyedikben, vagy az „eredmények színe és fonákja” állapot rajzát az ötödikben. A versenyképességi rangsorokat, költségvetési index-mutatókat, ésszerűtlenül működésképtelen nagy rendszerek hektikus, alkalmi és kiszámíthatatlan kapkodásait a NER éppúgy nem tekinti elméleti hiánynak, mint ahogyan sikertelennek sem. Viszont az egyközpontú és félkarú irányítgatás egész rendszertelensége olyan hosszú távra tökéletlen perspektívákat rajzolhat elénk, melyek evidens vesztesei nem mások, mint a kortárs magyar valóság eltűréi, a korszakos rögtönzés kiszolgálói, a fennhangon nem tiltakozó és megtűrő attitűdöt mutató közviselkedési modell további szereplői. Itt és most idézetek nélkül, de sűrű tanulságokká fonva a kötet üzenetét, talán az ötödik fejezetre (gazdaság, foglalkoztatás, egyensúly, infláció, kamat, adóztatás, árfolyam, oktatás és egészségügy mint alaphiány) már hangsúlyosan jellemző egzaktumok üzenet-értékét is, a hatodik fejezet „továblépési lehetőségei” felé vezető reményteljesebb tónust éleszt: a kötet olvastán két esély kínálkozik, elsőképpen a marginalizáltság, sikertelenség és ennek történelmi okokkal magyarázható útvesztési tényanyaga, kiegészülve a sikerképes kormányzat bűv- és hódolókörével, a magyar mentalitás életképtelenül satnya (ámde annál folytonosabb) változataival és a manipulálhatósági gépezet eredményességével..., a másik esélyre konkrét választ Mellár nem ad (93-97. old.) az optimistán záró „tovább-

lépés lehetőségei” fejezetben. Lehet ez szerzői retorikai fogás, lehet beletörődő közgazdász gesztus is – mindenesetre az utolsó három oldalon a Szerző még rásegít egy „mi a teendő” típusú megoldásprogrammal, ám ebben (számomra csöppet sem meggyőző, kicsinyég talán politikailag hangolt racionalitással) a pártszerveződések, az összefogás, a felvilágosítás, az érdekcsoportok áthangolása s hasonlókcal kecsegtet a végső reménytelenséggel dacolva. Csupán lekerekített kritikai felhang ez tőlem – de nem lettem meggyőzve...! Az egyszemélyi akarattól, s ennek parttalanságától függővé vált egész államiassult apparátusi világ sem lett megfenyegetve, áthangolva, ellenzéki oldali eszélyesség nevében felhomályosítva. Sajnálom is ezt, de belátom a szerzői visszafogottság tónusának racionális mögötteseit, ennél fogva azt is: a „mi a teendő?” kijelölésre nincs fixált útvonalterv és cselekvési harmónia, a jövő gyermekkorában belátható perspektívák pedig csupán erőteljes visszafogottsággal redukálhatók arra, hogy „Csak akkor haladhatunk előre, ha tudjuk, hol vagyunk most, és milyen irányba akarunk menni, továbbá hogy milyen nehézségekkel kell számolnunk...”.

Lehet – mint fennebbi mondatomban jeleztem... – a Progress progressziós hatástanulmányai, kötetei sejtetik a jövő reményét, de ezúttal mintha mégis csupán annyit üzenne Mellár konkrét könyve: a totális regresszióhoz képest már a minimális progresszió-gondolat is felelőtlen ígéret, amivel óvatosan kell bánni. Magam is óvatosan bántam a kötettel, és

számos kiváló megfogalmazása dacára is hitelesnek tetszót olvastam benne, nem pedig valamely gazdaságpolitikai jóslatot. Az elért olvasmány-hatás tehát a fejlesztő remény, a progresszív képzet, a programos türelem, a belátó bölcselenség serkentése. S végső soron ez is lehet progresszió eszköze, célja, mondandója.

Ma még... – jelzem. De holnapra, hátmég jövőre ez már kevéske lesz. Azt viszont talán majd a Progress újabb kötetei sejdítik meg velünk, merre az arra, s hogyan az úgyan...

A. GERGELY ANDRÁS

Jegyzet

1. Progress könyvek, Noran Libro Kiadó, Budapest, 2018., 100 oldal

